

KUBINYI ANDRÁS

MOZGÓSÍTÁSI ÉS HADSEREGELLÁTÁSI PROBLÉMÁK MÁTYÁS ALATT^x

A hadseregellátás kérdését a magyar történettudományban Tóth Zoltán vetette fel Mátyás zsoldosseregéről írt művében.¹

Indokolt, hogy Mátyás alatti mozgósítási rendszer is tárgyalásra kerüljön.

A mozgósítás rendszerében 1471 után változás mutatható ki. Nem kívánok belemenni a telekkatonaság körüli vitába,² az azonban tény, hogy 1471-gyel bezárólag gyakran került sor mind a nemesi felkelés, mind a telekkatonaság mozgósítására. A mozgósítással külön személyek, a levatores et sollicitatores voltak megbízva, akik lehettek a sereg kapitányai is, de nem feltétlenül. Az 1463: 8. tc. ezt a tiszteletet a megyék ispánjaira, vagy alispánjaira bízta. Az ő feladatuk volt a hadkötelesek listájának összeállítása, a mozgósítás végrehajtásának ellenőrzése, továbbá ők jártak el a magukat a katonai szolgálat alól kivonókkal szemben. Ezért a király velük tudatta, ha valakit felmentett a katonai szolgálat alól.³

Feltűnően hiányoznak 1471 után a telekkatonaság összehívására vonatkozó adatok. Ezt azzal lehet magyarázni, hogy Mátyás állandó zsoldosserege már működött, a király inkább pénzt akart, amelyen zsoldost fogadhatott, nem pedig a katonailag nem teljes harcértékű telekkatonákra támaszkodott. Az azonban ennek ellenére tény, hogy a királyi sereg nem csupán zsoldosaiból állt. Tudunk - 1471 után - mozgósított főpapi bandériumról,⁴ bárók csapatairól,⁵ olykor - bizonyára részlegesen - megyéket is mozgósítottak, mint Kőszeg ostromára Zala, Vas és Sopron megyék nemességét,⁶ és különösen gyakran vette a király városait igénybe.⁷

Míndezek esetében gyakran nem lehet igazolni azt, hogy a király ellenszolgáltatás fejében vette volna igénybe alattvalói katonai erejét. Bár az állandó zsoldossereg miatt 1471 után a

x Elhangzott a Régészeti és Művészettörténeti Társulat által rendezett Tóth Zoltán Emlékülésen, Budapesten, 1988. november 29-én.

1 *Tóth Zoltán*: Mátyás király idegen zsoldosserege (a Fekete Sereg), Budapest, 1925. 332-351. o.

2 V.ö.: *Borosy András*: A telekkatonaság és a parasztság szerepe a feudális magyar hadszervezetben. (Értekezések a történeti tudományok köréből, 60.) Budapest, 1971.; *András Borosy*: *The Militia Portalis* in Hungary before 1526. From Hunyadi to Rákóczi. War and Society in Late Medieval and Early Modern Hungary. (Ed. by János M. Bak, Béla K. Király) (War and Society in Eastern Central Europe, Vol.III.) New York, 1982. 63-80. o. A magam álláspontját az alábbiakban fejtettem ki: *András Kubinyi*: *The Road to Defeat: Hungarian Politics and Defense in the Jagiellonian Period*. uo. 162-169. o.

3 *Josephus Nicolaus Kovachich*: *Sylloge decretorum comitialium inelyti regni Hungariae*. Tom. I. Pesthini, 1818. 181. o. A katonai szolgálat alól való felmentési parancsok közül néhány - messze nem teljes - példa: Dl. 55670. (1460), Dl. 59498. (1463), Dl. 55813. (1466), Dl. 38948. (1471), Zichy Okmánytár X. k. 280. (1463), 348-349. (1465), uo. XI. k. 90-91. (1471). Míndezekben a levatorok és sollicitatorok mellett a kapitányok, a hadnagyok, és gyakran a megyei hatóságok is a címzettek közé tartoznak, azaz ezeknek volt joga felelősségre vonni a hadkötelezettségnek eleget nem tevőket.

4 Pl. Dl. 45477. (1471); Bátor Miklós váci püspök hadbaszállása 1477-ben: Dl. 56028 stb.

5 Újlaki Lőrinc herceg pl. Mátyás több hadi vállalkozásában vett részt csapatai élén. *Antonius de Bonfinis*: *Rerum Ungaricarum Decades*. (Edd. I. Főgel, B. Iványi, L. Jubász) Tom. IV/1. Budapest, 1941. 50., 81. o.

6 *Teleki József*: Hunyadiak kora Magyarországon. XII. k. Pest, 1857. 29-30. o.

7 Erre a városi levéltárakban igen sok oklevél maradt fenn, úgyhogy külön nem idézem. L. azonban a városokra még alább is.

korábbi mozgósítási rendszer gyakorlatilag eltűnt, elvben változatlan maradt, hiszen a mozgósítás alóli királyi mentesítések száma alig csökkent, és ezek épp úgy mint korábban, többek között a „levatores et sollicitatores”-nek voltak címezve.⁸ Mégis találunk egy újabb rendszert, amelyre az 1480-as évek első feléből szinte évről évre maradtak fenn adatok. A király hol a császár, hol a török ellen mozgósítási parancsokat küld mágnásoknak, tekintélyes köznemeseknek,⁹ városoknak¹⁰ – ezeknek szóló parancsok maradtak csak fenn, megyéknek szóló nem –, amelyben elrendeli, hogy megszabott számú emberrel (nemesek esetében lovasokkal) egy adott határnapon és helyen jelenjenek meg. Az érte járó zsoldot pedig meg fogja fizetni. Azaz: mintegy kényszerzsoldosfogadási parancsot állított ki. (Megmaradt természetesen – bár ezt egyesek elbagatellizálni akarták – a régimódi, báróknak adott zsoldosfogadási megbízás is, pl. a Szapolyaiak számára.¹¹) Független volt ettől az az ugyancsak Mátyás uralkodása idején nagyobb jelentőségre jutó tény, hogy az uralkodó a horvát grófoknak¹² – és más kulcs alapján a Brankovićoknak Jakšićoknak és más szerb uraknak – lovasok (a rácoknál huszárok)¹³ tartására zsoldot folyósított. A különbség csak az, hogy ez esetekben a királyi zsold a „vállalkozó” úr számára szóló segély volt csak, hiszen a királyi zsold legfeljebb néhány hónapra lett volna elég. A horvát, illetve a szerb urak ugyanis amúgy is kénytelenek voltak birtokaik védelmére katonákat tartani, így azért, hogy ezt a haderőt a király is felhasználhassa, adott pénzt az uraknak.

A királyi sereg tehát különböző jellegű csapatokból tevődött ki – Erdélyt és Szlavóniát nem említve, ahol az 1471-es cezúra nem érvényesült –,¹⁴ és ez egyben a zsoldosfogadás problematikáját is felveti. Mátyás uralkodása első felében a jelek szerint viszonylag könnyű volt zsoldost

8 V.ö. pl. *Martinus Georgius Kovachich*: *Formulae solennes styli*. Pesthini, 1799. 179–180. o. 45. sz. (1476), stb.

9 V.ö. pl. *DI. 56172–56173*. (1484); *Zichy Okmánytár XI. k. 321–322*. (1482), és *336–337*. (1483).

10 Az előbbi jegyzetben idézett 1484-es mozgósításra (Váradra) fennmaradt a városi levéltárakban is a megfelelő párhuzam. Ágyúkat, lőport, gyalogosokat kért a király, egyben megadta a nekik, ill. a tűzmestereknek a kincstár által fizetendő zsold összegét. Kassa esetében: *Történelmi Tár*, Budapest, 1902. 362–363. o. Pozsony: Pozsony város levéltára *Oklevelek*, 3827. sz.

11 Kassa város levéltára, *Schwartzenbach gy.*, 441. sz. (1476).

12 A horvát grófokkal kötött szerződés: *Kovachich*: *Formulae*... i. m. 509. o., 87. sz.

13 Ezekre a Jagelló-korból maradtak fenn számszerű adatok. V.ö. *Kubinyi András*: *A Szávaszentdemeter–Nagyolaszi győzelem 1523-ban*. Adatok Mohács előzményéhez, *Hadtörténelmi Közlemények*, 1978. 196–197. o.

14 Erdély és Szlavónia kérdése több figyelmet érdemelne. Itt mind a nemesi felkelést (és a székelyeket és szászokat), mind a jobbagságot jóval nagyobb mértékben vette az ország védelmére az uralkodó igénybe. Ennek következtében mentette fel Nagy Lajos az erdélyieket a *lucrum camerae* adó fizetése alól. *Mályusz Elemér*: *Az erdélyi magyar társadalom a középkorban*. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok, 2.) Budapest, 1988. 25. o. Erre különben a vitatott hitelességű 1463-as erdélyi hadiszabályzatból is lehet következtetni. Utolsó kiadása: *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*. VI. k. (Hsgg. von *Gustav Gündisch*) (a továbbiakban: *UB Sieb.*) Bukarest, 1981. 152–154. o. A hitelességével szembeni aggályokra l. pl. *Borogy*: *A telekatonaság*... i. m. 54. o. 126. j.; *Mályusz*: i. m. 97. o. 217. j. – Azt bizonyítottan vehetjük, hogy a szabályzat ránk maradt szövege interpolált, minden jel szerint azonban egy hiteles példányt vettek alapul, így lényegét tekintve felhasználható. Arra sajnos nincs lehetőségünk helyhiány miatt, hogy ezt a nézetet megindokoljuk. A szabályzat nem említi a szászokat, viszont a szászoknál ugyanaz a fejenkénti hadkötelezettség érvényesült, mint a szabályzatban a székelyek kivételével, akiknek egy harmada otthon maradt. (Fejenkénti mozgósítási parancs pl. 1461. *UB Sieb.* VI. k. 108. o.) Érdekes viszont, hogy több szász település esetében ezen később kiváltságokkal enyhít a király. Szentágota népének felét tarthatja otthon. (Uo. 269. o. 1466.) Berethalom lakói harmadát a helyi erődítmény védelmére otthon hagyhatja. (Uo. 357. o. 1468.) A szászoké pedig ugyancsak a helyi vár őrzetére maradhat. (Uo. 468. o. 1470.) Hasonló eset az eceli erődítménynél, erre egy harmad maradt. (Uo. 481. o. 1471.)

Szlavóniai mozgósítások: *J. Stipičić–M. Šamšalović*: *Isprave u arhivu Jugoslavenske Akademije*. *Zbornik Historijskog Instituta Jugoslavenske Akademije*, 1960. 2868. sz.; *Teleki*: i. m. XII. k. 35–36. o. Erdélyben különben a vajdák, Szlavóniában a bánok mozgósítottak.

fogadni. Még délvidéki földesurak magánhadzseregeiben is találunk cseh zsoldosokat.¹⁵ Később a magyarországi uraknak¹⁶, és részben a városoknak is, ha katonákat kellett kiállítaniuk, már inkább a helyi erőkre kellett támaszkodniuk. Ebből persze nehézségek is támadtak, tudunk olyan esetről, amikor Mátyás elkobozza egy középbirtokos nemes birtokát, mert annak ellenére, hogy zsoldot vett fel egy mágnástól, mégsem jelent meg bandériumában.¹⁷ A király maga sem tudott mindig elegendő zsoldost fogadni. Több adat maradt fenn arra, hogy gyalogos tisztjei megjelentek a városokban, hogy ott katonákat toborozzanak.¹⁸ A városok maguk is erre kényszerültek, ha a király – főként ha rövidebb időre – kért olykor többször is katonákat. Erre talán Mátyás uralma idején a Bécs városi számadások nyújtanak kitűnő példákat: a király az ausztriai háború idején elég gyakran – de mindig csak két-három hétre, és nem összefüggő időre – kért zsoldosokat a várostól. A város pedig a városi hirdetővel tudatta az elszegődni akarókkal, hogy hol és mikor jelentkezzenek.¹⁹ Egyszer azzal is érdemes lenne foglalkozni, hogy kiből tevődött ki az a katonanyag, amely ilyen megszakításokkal gyakorolta a katonai mesterséget.

A király állandó zsoldosai esetében bizonyára beszélhetünk arról, hogy a vitéznek saját fegyvere volt, fizetéséből magát élmezse és ruházta, az azonban már egyáltalán nem biztos, hogy egy toborzás következtében a seregbe állott legény rendelkezett-e mondjuk puskával, ha gyalogosnak állt. Arra is gondolnunk kell, hogy ahol nem lehetett élelmiszert venni, vagy a katonai helyzet akadályozta meg az élelmiszerezést, ott a parancsnoknak kellett az ellátásról gondoskodnia.

Hazai forrásainkból szép számmal maradtak fenn adatok ezekről a problémákról, és a dolog természetéből következően elsősorban a mozgósított sereggel kapcsolatban. Zsigmond király már 1427-ben kénytelen volt ezt a kérdést szabályozni. A katonáknak nyáron mezei szállással kellett megelégedniük, télen azonban házakban voltak elhelyezendők. Szabályozta a király az élelmiszer árát is, de az erőszakkal elvett élelmiszerek esetében elég bonyolult bírói eljárást írt elő.²⁰ A Mátyás-kori törvényekben állandóan visszatér a tiltás, hogy nemesi és papi házakba tilos a katonáknak engedély nélkül megszállni. (Később csak nemesi házakat említenek.) Ezek a cikkelyek egyben tiltják a jobbágyoknak való károkozást is. Tiltják a törvénycikkek az erőszakos, vagy ingyenes élelmiszerbeszerzést is, illetőleg kimondják, hogy a katonák saját zsoldjuk-

15 V.ö. Zichy Okmánytár X. k. 247-250.; A zsoldosságra I. *Ráczó Gyula*: A zsoldosintézmény története Magyarországon a XIV-XV. században c. kandidátusi értekezését, és számos tanulmányát.

16 Ez olykor komoly terhet jelenthetett. Lévai Cseh László 1463-ban a török elleni hadjáratra „mittere et ipse de bonis suis armatos iuxta regni decretum coactus est”, ezért kénytelen volt „pro dispositione et levatione huiusmodi armorum suorum” 314 aranyforint értékben birtokokat elzálogosítani. Df. 15865.

17 Df. 88660. (1481.) – Persze az is előfordult, hogy a nemes zsoldos nem kapta meg sallariumát, és ezért pereskedni kényszerült. Df. 259581. (1476.)

18 V.ö. *Iványi Béla*: Bártfa szabad királyi város levéltára. I. k. Budapest, 1910. 1697. sz. (1467.), 2203. sz. (1481.) – Ennél jóval gyakrabban az fordult elő, hogy a király – vagy valamelyik kapitánya – magától kért zsoldosokat. Ez esetben a zsoldosfogadás terhe a városra hárult. Csak néhány példa teljességre való törekvés nélkül Bártfáról: *Iványi*: i. m. I. k. 1369., 1396., 1423., 1519., 1553., 1848. stb.

19 L. az előző jegyzetet, valamint Wiener Stadt- und Landesarchiv, Oberkammeramtsrechnungen 1/47. (1486.) 16.r.-17.v., 60.v.; 1/48. (1487.) 17.r.-18.r., 60.r.; 1/49. (1488.) 19.r.-19.v. (Ez azonban csak a város őrzésére felfogadottak, nem pedig a királynak küldöttek fizetése.)

20 *Franciscus Döry-Georgius Bónis-Vera Bácskai*: Decreta regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns 1301-1457. (Publicationes Archivi Nationalis Hungarici II. Fontes 11.), Budapest, 1976. 244-247. o.

ból éljenek meg.²¹ Két cikkely fogalmaz valamivel részletesebben: az 1459:43.tc. az élelmiszert a katonák megjelenése előtti áron rendeli kifizettetni (azaz hogy a kereslet növekedése miatt a katonák ne jussanak drága áruhoz),²² míg az 1486:31.tc. a királyi élelmiszerlimitációt tartatja be.²³ Több ízben foglalkoznak a törvények a várakon, illetve városok falain végzendő ingyen munkával. Ezeket néhány végvár kivételével általában tiltják.²⁴ Hasonlóképp nem engedélyezik a végvárak ellátására szolgáló (ingyen) élelmiszerkivetéseket.²⁵ Végül a törvényekből arról is értesülünk, hogy a király megbízottai a piacokon ingyen szereznek be élelmiszert, amit a dekretum természetesen tilt.²⁶

Nos, ezeket a törvényeket olyan rendszeresen bocsátották ki, hogy nyilvánvalóan nem tartották be őket, noha megszegőik ellen nemegyszer büntetés kiszabását is kilátásba helyezték. És valóban, a források pontosan azt igazolják, hogy a törvényes rendelkezések ellenére a katonaság ellátása és elszállásolása a lakosságot terhelte. Úgy látszik, hogy egyedül csak azok (és jobbágyaik) mentesültek ezektől a terhektől, akiket a király „különleges oltalma és védelme” alá vett. Ilyenkor a király formulaszerűen megtiltotta az illető birtokán a beszállást azzal, hogyha ez már megtörtént volna, hagyják ott azonnal, de előbb fizessék meg, amit elfogyasztottak. Eszerint különben ingyen tarthattak igényt a katonák az ellátásra. Mátyás ilyen protectionálisokat adott ki egyes bárók,²⁷ nemesek,²⁸ egyházi testületek,²⁹ illetve személyek³⁰ javára. Más kérdés, hogy mindig betartották-e ezeket a kiváltságokat. A beszállásolási alóli mentességgel rendelkező Bethlen család birtokain pl. 1467-ben a török ellen mozgósított százok állítólag összesen 1100 Ft értékű kárt okoztak.³¹

A beszállásolás, illetve az ezzel kapcsolatos ellátás terhét át lehetett hárítani az ország határán belüli csapatmozgások esetén a lakosságra, ám a török fronton ez már nehezen ment. A török ellen mozgósított csapatok általában vittek élelmiszert és takarmányt magukkal, amire különösen jó példát nyújt Várdai István kalocsai érsek és Újlaki Miklós erdélyi vajda, szlavón és macsói bán 1461-es mozgósítási parancsa Baranya megyéhez. Ez általános mozgósítás volt a Száva révjéhez. Húsz emberenként egy szekeret kellett magukkal hozni, 25 napi élelmiszerral, ásószközökkel, ijakkal és nyilakkal.³² A szekerek az élelmiszerellátás mellett szekérvár felhasz-

21 1458:21.tc. (*Kovachich*: Sylloge... i. m. I. k. 142. o.), 1459:42-44.tc. (*Uo.* 174-175. o.), 1463:13.tc. (*Uo.* 183-184. o.), 1464:28.tc. (*Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000-1526. évi törvények, Budapest, 1899. 356. o.*), 1468:8-9.tc. (*Kovachich*: Sylloge... i. m. I. k. 198-199. o.), 1470:15.tc. (*Uo.* 208. o.), 1471:21.tc. (*Corpus Juris... i. m. 368. o.*), 1472:6.tc. (*Kovachich*: Sylloge... i. m. I. k. 214-215. o.), 1474:15.tc. (*Corpus Juris... i. m. 376., 378. o.*), 1475:8.tc. (*Kovachich*: Sylloge... i. m. I. k. 223-224. o.), 1478:6.tc. (*Corpus Juris... i. m. 382. o.*), 1486:30-31.tc. (*Uo.* 430., 432. o.)

22 *Kovachich*: Sylloge... i. m. I. k. 175. o.

23 *Corpus Juris... i. m. 432. o.*

24 1468:10.tc. (*Kovachich*: Sylloge... i. m. I. k. 199. o.), 1470:14.tc. (*Uo.* 208. o.), 1478:6.tc. (*Corpus Juris... i. m. 382. o.*)

25 1468:17.tc. (*Kovachich*: Sylloge... i. m. I. k. 201. o.), 1470:14.tc. (*Uo.* 208. o.), 1478:6.tc. (*Corpus Juris... i. m. 382. o.*)

26 1471:20.tc. (*Uo.* 366. o.)

27 Zichy Okmánytár XI.k. 79-80., 360. (Várdai család.)

28 *Dl.* 55966. (1473.) stb.

29 *Dl.* 15977., *Dl.* 97279. A nyulakzigeti apácákról, ill. a hatvani premoatrei prépostságról van szó. A protectionalis ez esetekben ugyan nem említi a descensus alóli felmentést, de meglétét feltételezhetjük.

30 *Dl.* 83860. (1480.) – A protectionalis jogintézményre, és ennek jelentőségére Mátyás politikájában l. *Kubinyi András*: A Mátyás-kori államszervezet. Sajtó alatt a Zrínyi Kiadó Mátyás emlékkönyvében.

31 *UB Sieb.* VI.k. 287-288. sz.

32 *Df.* 260375.: „firmiter committimus, quatinus statim receptis presentibus cum singulis equitibus et peditibus vestris, ita, ut viginti persone unum currum alimentaue ad dies viginti quinque ac fossoria tere(b)ella, arcus cum pharetis (!) debeant habere in auxilium nostrum contra ipsos Thurcos versus vadum Zawe Zazthan venire et festinanter accedere debeatis.” Az érsek és a macsói bán tehát a Valkó megyei Zvezdan révhez mozgósította a baranyaiakat.

nálására is alkalmasak lehetnek. Jellemző különben, hogy Mátyás – ha szekereket kért a városoktól – általában ásós emberekre is igényt tartott. 1469-ben pl. Szászvárosnak egy szekérhez négy lovat, vasláncokat, és öt embert kellett adnia: kettőt ásóval, kettőt kapával és egyet szekercével.³³ 1471-ben Pozsonytól egy szekérhez hat lovat és hat embert kért ásókkal a király.³⁴

A végvárat rendszeresen el kellett látni. A török határ mellett „a végvárok közmunkafelügyelői és élelmiszerbehajtói” (sollicitatores laborum et exactores victualium ad castra et fortalitia finitima) működtek.³⁵ Várok építésére, javítására, városfalak helyreállítására stb. különben az ország más részén sem volt ritka a környező megye jobbágyságának kirendelése, noha, mint láttuk, ezt a törvények többnyire tiltották.³⁶ Sokszor csak erőszakkal sikerült, pl. 1480-ban, amikor Vasvár erődítésére (ad labores civitatis) küldte ki a Vas megyei alispán Szapolyai István főkapitány parancsára az embereket, majdnem megölték.³⁷

Nagyobb hadsereg élelmiszerellátása – pl. a török ellen – már komoly problémát okozhatott. Úgy látszik, hogy Mátyás gyakran vette igénybe azt a módszert, amit 1481-ben apósával, mint magyar szokást közöltetett.³⁸ Eszerint a vonuló sereg mellett piacokat tartottak, ahová a környező falvakból, városokból szállították az árut. Ez ugyan kényszerpiac volt, de mégis többet ért, mint az ingyenes élelmezés – a jobbágyok szempontjából nézve. Erre a „piacra” okleveles adat is maradt fenn, Batori István országbíró rendel 1476-ban bukaresti táborába egy ilyen „élelmiszerpiacot”.³⁹ Ha erre sem volt mód, akkor az élelmiszert és a takarmányt a seregnek kellett magával vinnie. Ez mehetett úgy, ahogy azt a Várdai-Újlaki-féle mozgósítási parancs is elképzelte, és ahogy azt pl. az 1521-es Nándorfehérvár felszabadítására irányuló mozgósítás adatai igazolják⁴⁰, és úgy is, hogy az uralkodó szerezte be az élelmiszert, és szállította magával. Az 1475-ös szabácsi hadjárat alkalmával a hajón szállított élelmiszerről (és hadianyagról) fenn-

33 UB Sieb. VI.k. 431. sz.: „mandamus, quatenus receptis praesentibus unum currum cum quatuor bonis equis et cum coopertorio rubeo ac catenis ferreis loco cordarum rede, atque ad eundem currum quinque homines, quorum duo ligones, alii duo fossaria instrumenta, quintus vero securem habeant disponere et ita paratos tenere debeatis.” A királyi parancs Budán kelt 1469. november 23-án.

34 Pozsony város levéltára, Oklevelek 3622. sz.

35 Dl. 16274. (1465.) A király Várdai kalocsai érseknek, Baranya és Valkó megyék hatóságának és a végvárok említett közmunkafelügyelőinek jelzi, hogy mivel Kőrögyi Gáspár személyesen részt vett a háborúban, birtokai is elpusztultak, felmenti népeit az élelmezés (victualia) és a vármunka alól.

36 Különösen sok adat maradt fenn a városfalakra kirendelt közmunkákról. Pl. 1471-ben Pozsony megyét rendeli ki a pozsonyi városfal erődítésére. Pozsony város levéltára, Oklevelek 3630. sz. 1472-ben hasonló parancsot kap Sáros megye Eperjes falai javítására. *Iványi Béla*: Eperjes szabad királyi város levéltára, Szeged, 1931. 492. sz. – Hasonlót lehet a várakról is mondani. Mióta Sáros vára visszakerült a király kezére, várnagyi igényt tarthattak a megye jobbágjai várépítési robotjára. Ezzel kapcsolatban idézhetjük Bártfa város jobbágyai esetét. Noha a sárosi várnagy 1488-ban felmentette a város jobbágyait a vár számára végzendő munka alól, nem egész két hét múlva főnöke, Cecei Máté, arra utasította a városokat, hogy jobbágyaik fát szállítsanak Sárosra. A városok ezt megtagadták. *Iványi: Bártfa*. . . i.m. I.k. 2637., 2644., 2647., 2649. sz. Végül a király utasította Ceceit, hogy ne kényszerítse őket várépítési munkára. *Történelmi Tár*, 1902. 373. o. Feltehetően más földesurak esetében nem engedett volna a király. Ezt az is mutatja, hogy nemcsak várépítési munkára vehették királyi várak idegen földesurak jobbágjai robotját igénybe. Pl. 1481-ben a Gyulaiaik és Geszti Ferenc 21 falvának jobbágjai „pro laboracione ortus ferarum” végeztek munkát a siklósi várnál, azaz vadaskertet állítottak fel. Df. 260131.

37 Dl. 70049.

38 *Fraknói Vilmos*: Mátyás király levelei. II.k. Budapest, 1895. 109. o.

39 *Teleki*: i.m. XII.k. 575-576. o.

40 Eperjesen pl. fennmaradt a város által kiállított katonák fizetési lajstroma, a katonák, ill. a lovak ellátására vásárolt ruházat, élelem és takarmány számadása. Df. 282538. 152.v.-154.r. Más adatok is maradtak fenn, hogy a felvonuló sereg magával vitte az élelmiszert.

maradt egy kimutatás, ami – amennyiben nem túlzott – valóban biztosíthatta egy időre a hadsereg ellátását.⁴¹

A katonaság számára a király élelmiszerszállítással gyakran a városokat bízta meg⁴², olykor pedig egyszerűen lefoglaltatott élelmiszert, mint pl. 1475-ben egy szebeni polgár 98 ökrét Szegeden. Ilyen esetekben gyakran fizetett a király, a szebeni polgár pl. megkapta ökrei valódi értékét (3 Ft-ot ökrönként.)⁴³ Más kérdés, hogy mindig sor került-e a számla kiegyenlítésére. A városok feladata volt továbbá a sereg számára hadiszereket szolgáltatni, illetve részt venni azok szállításában. Városi levéltáraink tele vannak ilyen jellegű királyi parancsokkal.⁴⁴ Ezekből olykor arra is következtetni lehet, hogy mi volt pl. az egy lőfegyverhez járó puszkapor és golyó normája. 1471-ben a szászoktól száz kézipuska mellé egy mázsa puszkaport és ezer golyót kértek.⁴⁵ A vajda 1481-ben Nagyszombatól egy hofnica (ágyúfajta) és egy tarack küldését kérte 20-20 kőgolyóval és két mázsa puszkaportal.⁴⁶ Pozsonytól a király négy könnyű ágyút kért százszáz kő(golyó)val és tíz mázsa puszkaportal.⁴⁷ Úgy tűnik, amennyiben ezekből az adatokból jogosultak vagyunk következtetéseket levonni, hogy fokozatosan nőtt az egyes lőfegyverekhez járó lőszer mennyisége. Ami érthető is, hiszen nehezen képzelhető el, hogy egy hadjárat során egy puszkából csupán tíz lövést adjanak le. A hadiszerek árát különben a városok az adójukból vonhatták le, vagy más módon került kifizetésre. A valóságban ez többnyire nem ment simán. A városok számára ebből nehézségek adódtak, amit jól mutat Pozsony városának egy az 1470-es évek végéről származó kérvénye, amely tételesen sorolja fel az ilyen jellegű kötelezettségek-ből a városra hárult károkat.⁴⁸ Gyakran kellett a városoknak adó fejében posztót küldeni a királynak: a katonák zsoldját ugyanis részben posztóban fizették ki.⁴⁹

Nem biztos, hogy a városok által szállított hadiszereket fedezte a hadsereg szükségleteit. A király külföldön is vásárolt ilyesmit, pl. 1480-ban 24 hajót fegyveres rakományával Regensburgban.⁵⁰

41 *Joseph Chmel: Monumente Habsburgica. Sammlung von Actenstücken und Briefen zur Geschichte des Hauses Habsburg in dem Zeitraume von 1473 bis 1576. 1/2. Bd. Wien, 1855. 78-79. o.*

42 V.ö. UB Sieb. VI.k. 78-79. sz. (Brassó, 1460.), *Iványi: Bártfa... i.m. l.k. 1004. sz. (Bártfa, 1458.), Házi Jenő: Sopron szabad királyi város története. 1/6.k. Sopron, 1928. 29. o. (Sopron, 1484.) stb.* - Előfordul az is, hogy kenyeret és sórt kér egy királyi kapitány „causa vendendi”. Ez lényegében a már fenn említett „élelmiszerpiacnak” felelhet meg. (L. fenn, 39.j.) Ha a zsoldosok élclmezése nehézségekkel járt, félő volt szétszéledésük, mint 1464-ben Szomolnokon. *Iványi: Bártfa... i.m. 1558. sz.* - A király a városokat olykor élelmiszerszállítással is megbízta, illetőleg arra, hogy vegyék rá a fuvarosokat „das sy vns vnsner notdurft vnd speis williglich vnd an widerred vmb vnsner gelt, wie andern, furn.” *Házi: i.m. 1/6.k. 29-30. o. (1485.)*

43 *Teleki: i.m. XII.k. 543., 545-546. o.*

44 Ilyen jellegű adatok olyan mennyiségben maradtak ránk, hogy önálló tanulmányt lehetne belőlük írni, amire talán más alkalommal kerítünk sort.

45 UB Sieb. VI.k. 514. sz. „centum pixides manuales, unum centenarium pulveris et mille globulos.”

46 *Teleki: i.m. XII.k. 165. o.* „Item unam Bombardam vulgo Hoffnytza et unum tarack meliores, quamlibet, cum viginti lapidibus Globis et duas Massas pulverum vobiscum conducatis.”

47 Pozsony város levéltára, Oklevelek 3827. sz.

48 Dl. 45766. A hosszú felsorolásból csak néhány. A morvaországi hadjáratra lovakat, ágyúkat, puszkaport, és más dolgokat adtak több mint 1000 Ft értékben. 24 hajót küldtek személyzettel a királynak Budára saját költségükre. (Itt összeg nincs megadva.) Páncélos zsoldosokra és gyalogosokra összesen 1000 Ft költöttek. Szó van még hidépítésről, Hag Ferencnek adott fegyverekről stb. stb. A városok tehát a szokásos adókon felül gyakorlatilag ingyen jelentős anyagi terheket vállaltak a király háborúiban.

49 V.ö. pl. Történelmi Tár, 1902. 301-302., 346-347., 347-348., 349., 350., 354-355., 359., 361., 367-368. o.

50 *Teleki: i.m. XII.k. 112-113. o.* A kelet az uralkodási év alapján jó, ezt azért kell megjegyezni, mert van egy ugyancsak 24 hajós regensburgi tétel 1466-ból, a fentivel azonos szöveggel, úgy hogy valószínűleg ugyanarról az oklevélről van szó. *Praknói: Mátyás király levelei. I.m. l.k. 152-153. o.* Hogy a 48.j.-ben idézett keltezetlen pozsonyi kérvényben említett 24 hajó esetleg e regensburgi szállítást jelent, elképzelhető, noha valószínűleg az 1470-es évek második felében kelt. Ha a két adat azonos, akkor természetesen néhány évvel későbbre kell keltezni a kérvényt.

Máskor a király, illetve kincstári tisztviselői mesteremberekkel gyártatták le a szükséges dolgokat. Nagylucsei Orbán erdélyi jövedelemigazgató pl. 1476-ban íjakat, nyilakat és kopjakat készíttetett.⁵¹ Egy későbbi forrás, Zay Ferenc „Lándorfejrvár elveszéséről” írt munkája a szabácsi hadjárat előkészítéséről megemlékezve azt írja, hogy Mátyás Váradtól Pestig a városi és falusi szűcsökkel nyolcezer ködmönt és hozzá tartozó kesztyűket készíttetett a téli hadjáratra induló sereg számára.⁵² Ezt az adatot valószínűsíti a már az élelmiszerellátással kapcsolatban idézett német forrás: Mátyás Budáról hatalmas mennyiségű hadiszert szállított a határra. Ez az adat említi a budai hadiszertárt⁵³ is. Ha a király előre gondoskodott serege élelmezéséről és fegyverzetéről, nem valószínű, hogy elfelejtkezett volna a téli hidegről. Egyébként később, 1482-ben is szállítottak neki szűcsök subákat a hainburgi táborba.⁵⁴

Míndez azt mutatja, hogy a hadikiadások nem csupán „személyi”, hanem „dologi” kiadásokból is állottak, ezek egy részét pedig alattvalóira háritotta át a király. Nagyon nehéz megállapítani, épp azért, mert az uralkodó gyakran adós maradt, hogy a hadiszállítások milyen mértékben hatottak egyes iparágak fejlődésére, illetőleg alakult-e ki egy, a hadiszállításból magának tőkét kovácsoló réteg. Az ellátásra nem alakult ki külön szervezet, hadbiztosi hivatal, viszont a kincstári szervezeten belül már kialakulóban voltak azok a feltételek, amelyekből ilyesmi létrejött volna.

51 *Teleki*: i.m. XI.k. 574. o. – Előfordult az is, hogy a városoknak nem csak hadiszereket, hanem ilyesmit gyártó mestereket is kellett a királyhoz küldeni. 1464-ben pl. Bártfától Mátyás nem csak ötven számszeríjat, hanem két számszeríjgyártó mestert is kért: „duos magistros, qui balistras facere sciunt. . . ac cum eis quinquaginta balistras huc nobis mittere. . .” *Iványi*: Bártfa. . . i.m. I.k. 1524. sz.

52 *Zay Ferenc*: Az Lándorfejrvár elveszésének oka e vót, és így esött. (Sajtó alá rendezte *Kovács István*) Az utószót *Szakály Ferenc* írta. Budapest, 1980. 44. o.

53 *Chmel*: i.m. 79. o. Említi a „zeughauss”-t.

54 *Teleki*: i.m. XII. k. 227. o. „Venerunt ex Posonio . . . ad nos certi pellifices et negotiatores qui huc subas pelliceas in certa copia deferent. Mandamus. . . fidelitati vestre. . . quatenus. . . eisdem pellificibus et negotiatoribus currum et equos in quo ad nos cum huiusmodi subis pelliceis venire possint quantocius dare et disponere debeatis.” A király a hainburgi táborból írt Pozsony városának.

András Kubinyi

THE PROBLEMS OF MOBILIZATION AND PROVISION
OF THE ARMY DURING THE REIGN OF KING MATTHIAS

Summary

Besides the campaigns of King Matthias, the composition and organization of his army the problems of mobilization and provision have not been treated in full extent yet. This study is to answer these questions with wide use of archival sources: mobilization orders for feudal men of rank, dignitaries of the Church or for towns called territorial contingents to arms to reinforce the permanent nucleus of the army; a number of other documents contain royal dispositions in connection with the provision and quarterage of the troops.

András Kubinyi

PROBLEME BEI DER MOBILISIERUNG UND LOGISTIK
UNTER MATTHIAS

Resümee

Bei der Untersuchung der Tätigkeit, Zusammensetzung und Organisierung des Heeres von Matthias wurde bisher verhältnismäßig wenig Aufmerksamkeit den Fragen der Mobilisierung und Logistik gewidmet. Auf diese Fragen gibt die Studie mittels erschöpfender archivalischer Belege Antwort. Die Mobilisationsbefehle, die an bestimmte Edelleuten, geistliche Würdenträger bzw. an Städte adressiert waren, riefen zur Ergänzung des ständig einsatzbereiten Heeres regionale Truppeneinheiten zu den Waffen, andere Dokumente belegen die königlichen Verfügungen über die Einquartierung der angerückten Armee und über die Befriedigung ihrer Nachschubbedürfnisse.

Андраш Кубиньи

ПРОБЛЕМЫ МОБИЛИЗАЦИИ И СНАБЖЕНИЯ АРМИИ
В ЭПОХУ КОРОЛЯ МАТЪЯША

Резюме

В ходе исследования военных действий, численного состава и штатной организации армии короля Матъяша до сего времени уделялось относительно мало внимания вопросам мобилизации и снабжения армии. В настоящей статье, широко использующей архивные данные, автор дает ответ на эти неосвещенные вопросы. Приказы о мобилизации, адресованные отдельным магнатам, высшему сановному духовенству и городам, призывали под ружье территориальные отряды, составлявшие часть армии, находившейся в постоянной боевой готовности. Другие архивные документы содержат приказы короля о расквартировании выступившей в поход армии и об удовлетворении её потребностей по пополнению снаряжения и продовольствия.